

BOLALARNI YETUK SHAXS SIFATIDA TARBIYALASHDA PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR

Raximberdiyeva Mehriniso Xosilbek qizi

Ajiniyoz nomidagi NDPIning Pedagogika
fakulteti Psixologiya talim yonalishi 2-Z guruh talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15814059>

Annotatsiya. Ushbu maqolada bolalarni yetuk shaxs sifatida tarbiyalashda psixologik yondashuvlarning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Z. Freyd, E. Erikson, L.S. Vygotskiy kabi olimlarning nazariyalari hamda gumanistik va kognitiv-psixologik yondashuvlar asosida bolada shaxsiy salohiyatni rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada amaliy tavsiyalar ham berilgan.

Kalit soʻzlar: bola tarbiyasi, shaxs rivoji, psixologik yondashuv, gumanistik psixologiya, ijtimoiy muhit, yetuk shaxs, emotsional rivojlanish.

PSYCHOLOGICAL APPROACHES TO RAISING CHILDREN AS MATURE INDIVIDUALS

Abstract. This article covers the theoretical and practical aspects of psychological approaches in raising children as mature individuals. Based on the theories of such scientists as Z. Freud, E. Erikson, L.S. Vygotsky, as well as humanistic and cognitive-psychological approaches, the issues of developing a child's personal potential were analyzed. The article also provides practical recommendations.

Keywords: child-rearing, personality development, psychological approach, humanistic psychology, social environment, mature personality, emotional development

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ВОСПИТАНИЮ ДЕТЕЙ КАК ЗРЕЛЫХ ЛИЧНОСТЕЙ

Аннотация. В данной статье освещены теоретические и практические аспекты психологических подходов в воспитании детей как зрелых личностей. На основе теорий таких ученых, как З. Фрейд, Э. Эриксон, Л.С. Выготский, а также гуманистического и когнитивно-психологического подходов проанализированы вопросы развития личностного потенциала у ребенка. В статье также даны практические рекомендации.

Ключевые слова: воспитание ребенка, развитие личности, психологический подход, гуманистическая психология, социальная среда, зрелая личность, эмоциональное развитие.

Bugungi globallashuv, axborot tezligi va ijtimoiy-iqtisodiy oʻzgarishlar zamonida shaxs tarbiyasi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bolalik davridan boshlab yetuk, masʼuliyatli, mustaqil fikrlovchi va barqaror ijtimoiy munosabatlarga ega boʻlgan shaxsni shakllantirishda psixologik yondashuvlar muhim oʻrin tutadi. Psixologiya fanida shaxs rivojiga oid turli nazariyalar mavjud boʻlib, ular bolalarni tarbiyalash jarayonida samarali vosita boʻlib xizmat qiladi. Psixologiyada bolani shaxs sifatida tarbiyalash masalasi koʻp jihatdan quyidagi nazariyalar asosida talqin qilinadi:

Z. Freydning psixoanalitik yondashuvi – bola shaxsi ongsiz jarayonlar asosida shakllanadi, ilk bolalikdagi psixoseksual bosqichlar tarbiyaga taʼsir koʻrsatadi [1].

E. Eriksonning psixosotsial rivojlanish nazariyasi – bola har bir rivojlanish bosqichida ijtimoiy muammolarni hal qilish orqali shaxs sifatida shakllanadi. Masalan, 3–6 yoshdagi bolalarda tashabbuskorlikni qoʻllab-quvvatlash muhim [2].

J. Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi – bola aqliy rivojlanish bosqichlaridan oʻtib, muammoni hal qilish, mantiqiy fikrlashni oʻzlashtiradi. Bu esa yetuk shaxsga xos xususiyatdir [3].

L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasi – bola rivojida ijtimoiy muhit, oila va maktab muhim omillardan biridir. "Yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasi asosida bola mustaqil fikrlovchi shaxsga aylanishi mumkin [4]. Bugungi kunda bolani yetuk shaxs sifatida tarbiyalashda quyidagi psixologik yondashuvlar keng qoʻllanilmoqda: Gumanistik psixologiya (A. Maslou, K. Rojers) – bolada ichki salohiyatni ochish, oʻzini anglash, oʻz-oʻzini baholash koʻnikmalarini rivojlantirishga yoʻnaltirilgan. Bunda bolaga shart qoʻyilmasdan mehr va qabul muhitida oʻsish imkoniyati yaratiladi [5]. Pozitiv psixologiya (M. Seligman) – bolaning kuchli jihatlariga eʼtibor qaratish, ijobiy emotsiyalarni shakllantirish, hayotdan maʼno izlash orqali shaxsiy yetuklik rivojlanadi.

Kognitiv–behavioral yondashuv – bolada notoʻgʻri fikrlash va xatti-harakatlarni tuzatish, muammoli vaziyatlarda toʻgʻri qaror qabul qilish koʻnikmalarini shakllantirishda foydali [6].

Bolalarni yetuk shaxs sifatida tarbiyalashda quyidagi psixologik yondashuvlardan amaliyotda foydalanish tavsiya etiladi:

Tarbiyaviy suhbatlarda bolaning fikriga hurmat bilan qarash, ularni eshitish;

Ota-onalar va oʻqituvchilar tomonidan shaxsiy namunaviy xatti-harakat koʻrsatish;

Bolada mustaqil qaror qabul qilishga imkon yaratish, tanlov huquqini berish;

Emotsional muvozanat, oʻz-oʻzini anglash va ijtimoiy koʻnikmalarni rivojlantiruvchi treninglar, oʻyinlar tashkil qilish;

Har bir bolaga individual yondashuv asosida uning qiziqishi va qobiliyatini rivojlantirish.

Bolalarni yetuk shaxs sifatida tarbiyalash murakkab va uzluksiz jarayon boʻlib, bunda psixologik yondashuvlar muhim oʻrin egallaydi. Turli nazariyalar va zamonaviy metodlar orqali bolada mustaqillik, ijtimoiy javobgarlik, oʻziga ishonch va ichki intizom kabi sifatlarni rivojlantirish mumkin. Bola tarbiyasida faqat taʼlim emas, balki uning emotsional holati, ijtimoiy muhit va psixologik ehtiyojlarini ham eʼtiborga olish zarur. XXI asr – axborot, texnologiyalar va tezkor ijtimoiy oʻzgarishlar davri. Bunday sharoitda jamiyatga moslasha oladigan, mustaqil fikrlovchi, barqaror emotsional holatga ega, ijtimoiy masʼuliyatni his eta oladigan yetuk shaxslar zarur. Shuning uchun ham bola tarbiyasiga psixologik yondashuvlar orqali qarash hozirgi zamonda muhim ilmiy va amaliy masalaga aylangan. Bolani yetuk shaxs sifatida shakllantirish faqatgina bilim berish emas, balki uning ichki dunyosi, ehtiyojlari, hissiyotlari, qiziqishlari, ijtimoiy tajribasi bilan chambarchas bogʻliqdir. Psixologik yondashuvlar bola tarbiyasida faqat didaktik metodlardan emas, balki bolani holis tushunish, unga emotsional va kognitiv jihatdan yondashish imkonini beradi. Bolaning psixik rivojlanishi, shaxsiyati va hayotiy pozitsiyasini shakllantirishda bir qator psixologik nazariyalar muhim asos boʻlib xizmat qiladi. Zamonaviy psixologiyada esa gumanistik yondashuv asosiy oʻringa chiqmoqda. A. Maslou shaxsiy oʻsishning muhim sharti – bu shaxsning oʻzini anglash, oʻzini roʻyobga chiqarish, oʻz salohiyatini toʻliq yuzaga chiqarish ekanini aytgan. K. Rojers esa bolaning qabul qilinishi,

shartsiz mehr va ijobiy emotsional muhit orqali u o'zining "men" kontsepsiyasini shakllantirishini urg'ulagan [5]. Pozitiv psixologiya vakillari (M. Seligman, Chikszentmihayi) bolalarning kuchli jihatlariga tayangan holda ularni optimistik dunyoqarashga o'rgatish, shukr qilish, maqsad qo'yish va unga erishish qobiliyatlarini shakllantirish orqali yetuk shaxs sifatida rivojlantirish mumkinligini asoslashmoqda. Bugungi kunda maktablarda "emotsional intellekt" va "hayotiy ko'nikmalar"ni rivojlantirishga qaratilgan dasturlar aynan shu yondashuvlarga asoslanmoqda [6].

Amaliyotda esa quyidagi jihatlar psixologik yondashuvlarning samaradorligini oshiradi:

Bolani tinglash va tushunishga intilish;

Har bir bolaning qiziqishi va shaxsiy ehtiyojlariga individual yondashish;

Tarbiyaviy jarayonda bolani ijobiy rag'batlantirish;

Konstruktiv tanqid va muhokama qilish madaniyatini o'rgatish;

Oila, maktab va jamoaning hamkorligini ta'minlash.

Bola – bu faqat bilim oluvchi emas, balki hissiy, ijtimoiy, axloqiy jihatdan rivojlanayotgan shaxsdir. Uni yetuk inson sifatida shakllantirish uchun faqat didaktik usullar yetarli emas. Zarur psixologik sharoitlar, qulay ijtimoiy muhit va emotsional qo'llab-quvvatlov orqali shaxs rivoji to'la amalga oshiriladi. Bolani yetuk shaxs sifatida tarbiyalash – bu ko'p qirrali va mas'uliyatli jarayon bo'lib, unda psixologik yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi. Freyddan boshlab to zamonaviy pozitiv psixologiyagacha bo'lgan nazariyalar asosida bola shaxsining emotsional, ijtimoiy va kognitiv rivoji tushuntirib beriladi. Shu boisdan, o'qituvchi, psixolog, ota-ona va boshqa tarbiyachilar o'z ish faoliyatida psixologik yondashuvlarga tayangan holda har bir bolaning salohiyatini ochish, uni jamiyatga foydali, yetuk shaxs sifatida shakllantirishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Фрейд З. Введение в психоанализ. — М.: Наука, 1990.
2. Эриксон Э. Детство и общество. — СПб.: Лань, 1996.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь. — М.: Педагогика, 1982.
4. Пиаже Ж. Психология интеллекта. — М.: Эксмо, 2003.
5. Маслоу А. Мотивация и личность. — СПб.: Питер, 2008.
6. Seligman M. E. P. Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being. — New York: Free Press, 2011.
7. Rogers C. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. — Houghton Mifflin Harcourt, 1995.
8. Чиксентмихайи М. Поток. Психология оптимального переживания. — М.: Альпина Паблишер, 2016.
9. Axmedova N. Psixologiya asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2020.
10. Karimova R.X. Bola va o'smirlar psixologiyasi. — Toshkent: TDPU, 2021.